

З ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКА-ПАЎДНЁВАСЛАВЯНСКІХ ЛІТАРАТУРНЫХ СУВЯЗЯЎ

Гісторыя цесных літаратурных сувязяў паміж Беларуссю і паўднёvasлавянскімі краінамі налічвае невялікі тэрмін: нямногім больш чым за паўстагоддзя, з заканчэння Другой сусветнай вайны, калі славянскія краіны сталі на сацыялістычны шлях развіцця, і ў выніку пашырыліся палітычныя і культурныя ўзаемасувязі славянскіх народаў з Савецкім Саюзам.

Пэўныя факты літаратурных сувязяў маюць месца і ў ранейшы перыяд. Галоўная з іх асаблівасцяў у тым, што яны здзяйсняліся не на дзяржаўным узроўні (Беларусь не мела свайго суверэнітэта), а на ўзроўні кантактаў асабістых, як правіла, спарадычна.

Усё гэта абумоўлена гістарычным лёсам беларускага народа. З-за геапалітычнага становішча Беларусі, яе падпарадкаванасці то Польшчы, то Расіі, працэс культурных узаемадачыненняў быў абмежаваны. Гэта прывяло да таго, што доўгі час усё сістэма беларуска-закежных сувязяў складвалася і існавала ў рамках узаемадачыненняў замежных краін з Расіяй альбо Польшчай, а пазней з Савецкім Саюзам.

Але ўвогуле гісторыя кантактаў паміж беларускім і паўднёvasлавянскімі народамі вядзе нас у глыбіню вякоў. І мы ў сваім артыкуле паспрабуем зрабіць агляд, а таксама перыядызацыю літаратурных зносін названых народаў.

Можна вылучыць некалькі этапаў развіцця ўзаемасувязяў Беларусі з краінамі паўднёвых славян. Пачатковы этап акрэсліваецца рамкамі кантактаў усходніх і паўднёвых славян. Агульнай крыніцай станаўлення і развіцця літаратур названых народаў з'явілася Візантыя, ад якой славянскія народы перанялі хрысціянскую рэлігію і, разам з тым, засвоілі старажытнахрысціянскую літаратурную спадчыну. На ранніх этапах (IX-XII стст.) Візантыя выконвала ролю таго духоўна-асветніцкага цэнтара, што надавала адзіны накірунак развіццю літаратурнага жыцця ўсходнім і паўднёвым славянам. Даследчыца Г.П. Тварановіч звяртае ўвагу на той факт, што літаратурныя, культурныя сыходжанні беларускай і сербскай літаратур старажытнага перыяду (XI-XIII стст.) тлумачацца найперш меснімі візантыйскімі пасрэдніцтвам, а таксама гістарычнай славянскай супольнасцю [6, с.14].

Аднолькавае паходжанне літаратурных традыцый усходніх і паўднёвых славян спрыяла, вядома, і наладжванню непасрэдных кантактаў. Як сцвярджае Г.П. Тварановіч, многія паўднёvasлавянскія асветнікі "вызначыліся сваімі намаганнямі на ўсходнеславянскіх землях" [6, с.13]. Гэта вядома сваёй падзвіжніцкай дзейнасцю на землях Вялікага княства Літоўскага мітрапаліт Кіпрыян, яго паслядоўнік Грыгорый Цамбляк, асветнік Дасіфей Абрадавіч і іншыя. Яны праявілі вялікую цікавасць да культуры і мовы таго народа, сярод якога некаторы час жылі, і, разам з тым, сваёй асветніцкай дзейнасцю паўплывалі на развіццё беларускай культуры.

Наступны этап беларуска-паўднёvasлавянскіх дачыненняў можна адзначыць як этап не толькі непасрэдных кантактаў, але і літаратурных сыходжанняў. Ён ахоплівае прыкладна XV-XVIII стагоддзі. Агульным накірункам развіцця літаратуры беларусаў і паўднёвых славян з'явілася народна-паэтычная творчасць. У час, калі заходнеўрапейская і руская літаратуры стваралі свае лепшыя творы, літаратура названых народаў знаходзілася на шляху да свайго прызнання. Гэта было абумоўлена прыгнечаным становішчам: харватаў і славенцаў ад Аўстра-Венгерскай імперыі, сербаў і балгар ад Турцыі, беларусаў ад Польшчы. Н.І. Краўцоў адзначае, што ў Балгарыі, Сербіі і Славеніі мастацкая літаратура ў XVII стагоддзі па сутнасці не развівалася. Яна абмяжоўвалася рэлігійнымі (жыццё, гімны,

казанні) альбо дакументальнымі (хронікі, гістарычныя сачыненні) творамі [2, с.131]. Гэтым перашкаджала турэцкае магаметанства на паўднёвым усходзе і каталіцтва на паўночным захадзе. “Тут не існавала ні эканамічных, ні палітычных, ні культурных умоў для літаратурнага развіцця” [2, с.131]. Вядома, такую выснову можна ўдакладняць, але з асноўнай думкай нельга не згадзіцца.

Асноўным відам славеснасці памянённых народаў заставаўся фальклор. “Народныя масы задавальнялі духоўныя, у тым ліку эстэтычныя, затрабаванні сваёй жа вуснай творчасцю, якая набывала істотнае прагрэсіўнае значэнне, таму што была непарыўна звязана з вызваленчай барацьбой” [2, с.132]. Сыходжанні розных паўднёvasлавянскіх літаратур на гэтым этапе праяўляліся ў блізкасці жыццёвага матэрыялу, ідэйных памкненняў, мастацкіх форм і сродкаў (тэмы, сюжэты, тыпы герояў, жанры, стыль). Балады, гістарычныя і гайдуцкія песні – жанры фальклору, якія панавалі ў той час. Галоўнай іх тэматыкай было адлюстраванне цяжкага становішча народа ў няволі, а асноўнымі сюжэтамі служылі эпизоды вызваленчай барацьбы супраць прыгнятальнікаў.

У дадзены перыяд развіццё беларускай літаратуры набывае свае адметныя рысы. Галоўным фактарам тут выступае росквіт беларускай культуры ў XVI стагоддзі – “залатога веку” яе. У славянскім асроддзі стала вядома творчасць многіх дзеячоў беларускай культуры: у сербскіх спісах захаваліся творы Кірылы Тураўскага, Лаўрэнція Зізнія і іншых, сувязь з іншаславянскімі культурама мела дзейнасць Францыска Скарыны. Пэўны ўклад у беларуска-паўднёvasлавянскія ўзаемаадносіны ўнеслі пераклады з сербскай мовы на старажытную беларускую сярэднявечных апавесцяў пра Трыстана і Ізольду, пра Бавукаралевіча, Аляксандра Македонскага.

Своесабліва складанымі для беларускай культуры з’яўляюцца XVII і XVIII стагоддзі. З пісьменства гэтага часу да нас дайшла нязначная колькасць беларускамоўных твораў.

Знаходжанне доўгі час пад прыгнётам іншай культуры і немагчымасць развіваць сваю выклікала таксама запаволенасць паўднёvasлавянскіх літаратур. І паказальна, што іх росквіт супадае з разгортваннем нацыянальна-вызваленчага руху. Пачатак XIX стагоддзя вызначае наступны этап ў літаратурных сувязях паміж славянскімі народамі. Асабліваець яго ў тым, што адраджэнцкія тэндэнцыі маюць несінхронны характар. Сербская літаратура пачынае новы віток свайго развіцця з пачатку XIX стагоддзя, калі ў выніку палітычных зменаў Сербія набыла незалежнасць. Балгарская – з сярэдзіны XIX ст., калі актывізаваўся нацыянальна-вызваленчы рух, а пасля Руска-турэцкай вайны 1878 года ўсталявалася балгарская дзяржаўнасць. Беларуская літаратура змагла ў поўнай меры раскрыць свае магчымасці ўжо з пачатку XX стагоддзя. Але, нягледзячы на асінхронічны характар развіцця славянскіх літаратур, у іх можна вызначыць агульныя рысы. Па-першае, літаратуры працэс ва ўсіх гэтых народаў набыў ярка выяўлены нацыянальна-адраджэнцкі характар. Г.П.Тварановіч слухна сцвярджае, што “вусны народны эпас садзейнічаў нацыянальна-этнічнаму самасвядомаснаму ўмацаванню паўднёвых славян, дапамог ім асіліць чатырохсотгадовае турэцкае ярмо” [6, с.16]. Па-другое, адраджэнцкія тэндэнцыі спрыялі наладжванню новых кантактаў паміж славянскімі народамі, у выніку чаго з’явілася і набыла распаўсюджванне ідэя славянскай еднасці, пабрацімства, культурна-гістарычны змест якой трэба прызнаць больш важным за палітычны.

XX стагоддзе ўнесла свае карэктывы ў літаратурныя ўзаемасувязі беларусаў і паўднёвых славян. Тут можна вызначыць два падэтапы. Першы акрэсліваецца рамкамі ад пачатку стагоддзя да Другой сусветнай вайны. Другі – з пачатку 50-х гадоў да сучаснасці. Абодва яны па якасці дачыненняў адрозніваюцца, маюць свае асаблівасці.

Літаратурныя сувязі паміж беларускім і паўднёvasлавянскімі народамі да Другой сусветнай вайны не мелі сістэмнасці. На гэта маецца некалькі прычын. Асноўныя з іх – палітычныя абставіны. З аднаго боку, Беларусь хоць і набыла магчымасць развіваць нацыянальныя традыцыі, але не мела самастойнасці. Усе кантакты беларускага народа са

славянскім светам праходзілі ў рамках савецка-замежнага супрацоўніцтва. З другога боку, урады тагачасных Югаславіі і Балгарыі, як правіла, адмаўляліся ад кантактаў на дзяржаўным узроўні з савецкай рэспублікай. Тыя нешматлікія кантакты, якія мелі месца, у асноўным абмяжоўваліся фактамі перакладаў мастацкіх твораў. Яны з боку паўднёвых славян падтрымліваліся рэвалюцыйна настроенай часткай насельніцтва і навукоўцамі, якія цікавіліся развіццём славянскай літаратуры увогуле.

Па звестках аўтараў кнігі “Беларуская савецкая літаратура за мяжой”, у 20-30-е гады ў югаслаўскіх выданнях – харвацкі “Агляд”, славенскія “Парастак”, “Дом і свет”, “Люблянскі звон” і іншыя – сталі друкавацца артыкулы, якія “стваралі даволі шырокую панараму новай беларускай літаратуры”, што сведчыла аб пэўнай актывізацыі літаратурных кантактаў паміж Беларуссю і Югаславіяй. Акрамя таго, у дадзены перыяд выходзяць у свет творы беларускіх пісьменнікаў. Перавага аддавалася творчасці Янкі Купалы і Якуба Коласа. Асобную ўвагу звяртае на сябе “Усеславянскі зборнік”, выдадзены ў 1930 годзе ў Заграбе. Ён аб’ядноўвае 35 артыкулаў вучоных усіх славянскіх народаў, у тым ліку працы беларускіх даследчыкаў пра беларускую мову, літаратуру, культуру. Гэта такія, як “Да характарыстыкі дыялектаў паўднёвабеларускіх і пераходных да ўкраінскіх” Л.А.Бузка, “Сучасны беларускі тэатр (1921-1926)” А.М.Вазнясенскага, “Сацырызна-камічныя творы беларускай літаратуры” Я.Ф.Карскага. Падобны ўдзел беларусазнаўцаў адзначаецца даследчыкамі як першы выхад на агульнаславянскую арэну [1, с.20].

У Балгарыі цікавасці да савецкай літаратуры спрыяў антыфашысцкі рух, які разгарнуўся пасля рэакцыйнага перавароту ў 1923 годзе. У барацьбе супраць фашысцкага кіраўніцтва большая частка творчай інтэлігенцыі пачала шукаць шляхі да збліжэння з савецкай культурай. А беларуска-балгарскія дачыненні былі часткай савецка-замежных узаемасувязяў. Літаратары Балгарыі сталі звяртаць увагу на развіццё беларускай культуры, да гэтай пары мала вядомай. У 1927 годзе балгарская газета дэмакратычнага кірунку “Паведамленні” апублікавала нататку пра навуковыя і культурныя ўстановы Беларусі. Літаратурна-навуковая газета “Наковалня” на працягу 1928-1929 году змяшчала матэрыялы пра нашу краіну, артыкулы беларускіх літаратуразнаўцаў (напрыклад, Зм.Снежкі “Культура Савецкай Беларусі”, “Сучасная беларуская літаратура”). “РЛФ” – легальны літаратурны орган камуністаў (у той час менавіта яны былі адзінымі інфарматарамі аб палітычным і культурным жыцці СССР) – змяшчаў артыкулы Т.Паўлава, Хр.Радзейскага, А.Тодарава, Л.Агнянава-Рызора аб савецкай краіне, у тым ліку і аб Беларусі. А.Тодараў вызначыўся ў літаратурным асяроддзі як першы перакладчык беларускай паэзіі. У 1930 годзе ў яго перакладзе быў апублікованы верш А.Александровіча “Сасна”, а пазней “Пагранічная вясна”. Звесткі аб развіцці беларускай літаратуры можна было знайсці ў штогоднік “Литературен глас” (напрыклад, артыкулы пра Я.Купалу). У стагнацены і развіцці кантактаў паміж Беларуссю і Балгарыяй вызначаецца дзейнасць перакладчыка і літаратуразнаўца Л.Агнянава-Рызора, які падтрымліваў цесныя сувязі з беларускім пісьменнікам Зм.Снежкам.

З беларускага боку таксама праяўлялася цікавасць да літаратуры паўднёвых славян. Творчасць іншаславянскіх пісьменнікаў і вучоных асвятляў часопіс “Маладняк”. Беларускімі выдавецтвамі было выпушчана каля дзесяці твораў югаслаўскай літаратуры. Такім чынам, узаемазбліжэнне культур і літаратур Беларусі, з аднаго боку, Югаславіі і Балгарыі, з другога, набыло пэўную актыўнасць і адпаведныя перспектывы. Аднак працэс узаемасувязяў быў перапынены Другой сусветнай вайной.

Пасля заканчэння вайны 1939-1945 гадоў у свеце назіраецца карэнная перастаноўка палітычных сіл. Краінам капіталістычнага свету ўвайшла супрацьпастаўлены свет краін сацыялістычнага лагера, куды ўвайшлі ўсе славянскія дзяржавы. Гэты гістарычны паварот прывёў да інтэнсіўнасці сувязяў паміж славянскімі народамі, што стала вырашальным

фактарам далейшага развіцця славянскай садружнасці і станоўча адбілася на літаратурным працэсе.

З сярэдзіны 50-х гадоў аднаўляецца знаёмства народаў паўднёвых славян з беларускай мастацкай літаратурай. У Югаславіі перакладчыкамі і папулярызатарамі твораў беларускіх паэтаў і празаікаў сталі М.Дзівосыч, М.Джэркавіч, Р.Пайковіч, Д.Якшыч, Я.Зор і іншыя. У Балгарыі прапагандыстамі беларускай культуры сталі Х.Ганаў, Л.Герара, Н.Інджоў, А.Германаў, Н.Вылчаў і іншыя. А ў Беларусі такія ролі выконвалі Л.Самасейка, Н.Гілевіч, В.Цімафеева, Л.Цімашкова, В.Нікіфаровіч, А.Мажэйка і інш.

Калі больш дакладна даследваць праблему беларуска-паўднёvasлавянскіх узаемадчынненняў пасля Другой сусветнай вайны, то можна вылучыць таксама падперыяды ў іх развіцці: 50-60-е гады – скачок у развіцці культурных і літаратурных адносін; 70-80-е гады – пашырэнне супрацоўніцтва, з’яўленне сур’ёзных літаратуразнаўчых і манаграфічных даследванняў параўнальнага характару і па ўзаемасувязям літаратур; 90-е гады – перыяд аслаблення кантактаў у выніку палітычных змен і цяжкага эканамічнага становішча постсацыялістычных краін. Апошні перыяд характарызуецца аслабленнем зносін, але трэба адзначыць магчымаць выступлення ў іх Беларусі як самастойнай дзяржавы, што, несумненна, з’яўляецца станоўчым момантам на гэтым вітку літаратурных узаемасувязяў.

ЛІТАРАТУРА

1. Адамовіч Г., Казыра Л., Сакалоўскі У., Чарота І. Беларуская савецкая літаратура за мяжой. – Мн., 1988.
2. Кравцов Н.И. Проблемы сравнительного изучения славянских литератур. – Изд. МГУ, 1973.
3. Ларчанка М. Жывая спадчына. – Мн., 1971.
4. Лейкин Э.А. Дружба. Сотрудничество. Братство. – Мн., 1983.
5. Мельцар Д., Савачкін П. Беларусь і Балгарыя – дружба, супрацоўніцтва, братэрства. – Мн., 1975.
6. Тварановіч Г.П. Беларуская літаратура: паўднёvasлавянскі кантэкст. – Мн., 1996.